

Vaasan korkeakoulun XXII lukuvuoden avajaiset 6.9.1989

Rehtori Ilkka Virtanen

KORKEA-ASTEEN UUSISTA KOULUTUSMALLEISTA

Nykyinen koulutusjärjestelmä

Maamme koulutusjärjestelmä on 1960-luvulta lähtien ollut uudistustyön kohteena. Tänä aikana väestön koulutusmahdollisuudet ovat voimakkaasti laajentuneet, koulutusjärjestelmän rakenne on uudistunut ja opetussuunnitelmat ovat sekä sisällöllisesti että pedagogisesti kehittyneet. Nykyistä koulutusjärjestelmäämme on havainnollistettu kaaviossa 1.

Perusasteen oppivelvollisuuskoulun uudistaminen aloitettiin 1970-luvulla. Ensimmäisessä vaiheessa uudistettiin aiemmin rinnakkaiskouluina toimineet kansakoulu ja oppikoulu ydinsisällöltään yhtenäiseksi yhdeksänvuotiseksi peruskouluksi. Toisessa vaiheessa 1980-luvulla poistettiin eräissä oppiaineissa käytössä olleet tasokurssin, minkä jälkeen peruskoulu on opetussuunnitelmaltaan varsin yhtenäinen: siinä ei ole linjoja eikä erilaajuisia oppimääriä, kylläkin tietynasteista valinnaisuutta kahdella ylimmällä luokalla. Peruskoulu tuottaa näin koko ikäluokalle yleisen jatko-opintokelpoisuuden keskiastetta varten.

Keskiasteen koulutus muodostuu yleissivistävästä lukiosta ja ammatillisesta koulutuksesta. Lukio ja ammatilliset oppilaitokset toimivat toisaalta rinnakkain - jatkokouluttaen peruskoulun päättäneitä nuoria (opiskelijavirrat 54 % ja vajaat 40 % ikäluokista) - toisaalta peräkkäin, sillä varsin suuri osa ylioppilaista suorittaa myös keskiasteen ammatillisen tutkinnon ennen työelämään tai korkeakouluihin siirtymistä (v. 1986 30 000, joista 20 000 ylioppilaille erityisesti tarkoitetuilla linjoilla).

Lukio on teoreettispainotteinen yleissivistävä koulu, josta puuttuvat ammatilliset aineet. Lukiossa ei ole varsinaista linjajakoa, mutta opintojaan voi rajoitetusti suunnata oppiaineiden ja niiden eri laajuisten oppimäärien valinnalla. Lukio päättyy valtakunnalliseen ylioppilastutkintoon, joka muodollisesti antaa yleisen korkeakoulukelpoisuuden. Peruskoulupohjainen ammatillinen koulutus on järjestetty 25 peruslinjaksi ja yli 200 koulu- tai opistotasoiseksi erikoistumislinjaksi. Ylioppilailla on omat erilliset opintolinjansa. Ammatillinen koulutus tähtää nimensä mukaisesti tiettyyn ammattipätevyyteen, opistoaste tuottaa tämän lisäksi myös rajoitetun, asianomaiseen alaan liittyvän korkeakoulukelpoisuuden.

Korkeakoululaitokseen kuuluu 17 tiedekorkeakoulua ja 3 taidekorkeakoulua. Kaikissa korkeakouluissa perustutkintona on ns. ylempi kandidaattitutkinto. Perustutkintoihin johtava koulutus on järjestetty koulutusaloittain koulutusohjelmina. Useimmista muista maista poiketen maamme jokaisen tiedekorkeakoulun tehtäviin kuuluvat myös tieteellinen tutkimus ja jatkokoulutus, kaikissa korkeakouluissamme voidaan suorittaa myös lisensiaatin ja tohtorin tutkintoja ja niihin kuuluu täydellinen virkarakenne professorista assistenttiin. Suomalaisen korkeakoulutoiminnan peruslähtökohtana onkin opetuksen ja tutkimuksen kiinteä yhteys.

Opetusministeriön visio koulutuksen kehittämiseksi

Opetusministeriö käynnisti 13.2.1989 järjestämässään koulutuspoliittisessa seminaarissa keskustelun koulutusjärjestelmämme kehittämiseksi. Seminaarin ja sen pohjaksi valmistellun

muistion ”Koulutuksen kehittäminen, Harjoitetun koulutuspolitiikan tulosten tarkastelua ja hahmotelmia peruskoulun jälkeisen koulutuksen kehittämisestä” mukaisesti koulutuskeskustelu on rajautunut peruskoulun jälkeiseen koulutusvaiheeseen. Vastaavalla tavalla on ylin taso - tieteellinen jatkokoulutus - jätetty tämän keskustelun ulkopuolelle. Tieteellisen jatkokoulutuksen kehittämistä pohditaankin samanaikaisesti toisaalla kansleri Olli Lehdon johtamassa komiteassa.

Valmistelumuistio nosti näin nykyisen keskiasteen koulutuskeskustelussa keskeisesti esille. Muistion esitykset lähtevät liikkeelle ongelmista, joista esiintyy keskiasteella ja sen rajapinnoilla toisaalta korkeakoululaitoksen, toisaalta työelämän suuntaan. Ongelmien ydin näyttää olevan lukion nauttima yliverlainen suosio korkeakoulujen ja tavoitelluimpien ammatillisten linjojen pohjakouluna. Tämä suosio on johtanut monenlaisiin tasapaino-ongelmiin: ylioppilassumaan, monenkertaiseen koulutukseen ja alanvaihtoihin keskiasteella. Lukiosta on muodostunut yhä useammin ”toisen asteen pohjakoulu”, jonka käyneiden osalle kaiken asteinen ammatillisesti eriytynyt koulutus yhä voimakkaammin kasaantuu.

Opetusministeriön kehittämissuunnitelmassa keskiasteen koulutuksen rinnakkaiset elementit on erotettu peräkkäin suoritettavaksi tarkoitetuista: peruskoulun jälkeinen sekä yleissivistävä että ammatillinen korkea-asteen pohjakoulutus on muokattu yhtenäiseksi nuorisokouluksi ja nykymuotoisten korkeakoulujen rinnalle on perustettu ammattikorkeakoulu (kaavio 2).

Suunnitelman nuorisokoulu käsittäisi sekä peruskoulun jälkeisen yleissivistävän että ammattisuuntautuneen koulutuksen. Opinto-ohjelmat olisi ryhmitelty ajoittain, kullakin koulutuslajilla olisi valittavan sekä tietopuolisesti että ammatillisesti suuntautuneita opinto-ohjelmia. Nuorisokoulu olisi tarkoitettu koko ikäluokan suoritettavaksi, opiskeluajat vaihtelisivat 2-4 vuoteen. Esiitetty nuorisokouluajatus on sittemmin ollut keskusteluissa verraten vähän esillä, ja reaktiot ovat vaihdelleet varauksellisesta suorastaan tyrmäävän kielteiseen vastaanottoon. Otsikon mukaisesti myös seuraavasta tarkastelusta on nuorisokoulu rajattu pois.

Esiitetyn vision toinen keskeinen elementti, ammattikorkeakoulu, sen sijaan on ollut runsaasti esillä ja on johtanut lukuisiin suunnitelmiin ja konkreettisiin hankkeisiin tällä alueella. Ammattikorkeakoulu muodostettaisiin nykyisistä ammatillisen korkea-asteen ja opistoasteen linjoista, mukaan voitaisiin liittää tiedekorkeakouluista joitakin käytäntöön suuntautuneita koulutusohjelmia (esimerkkeinä on mainittu tiedeperusteisten kandidaattitutkintojen rinnakkaistutkinnot, kuten farmaseutit ja agronomit). Opetus olisi tieteellispohjaista, mutta käytännöllisesti suuntautunutta. Ammattikorkeakoulu tuottaisivat 2-4 vuoden koulutusohjelmissa asiantuntija-, suunnittelu-, kehittämis- ja esimiestehtävien kvaalifikaatiovaatimukset täyttävää ammattityövoimaa. Tieteellinen tutkimus ja jatkokoulutus eivät kuuluisi ammattikorkeakoulujen tehtäviin, työelämän tarvitsema palvelu- ja tuotekehittelytoiminta sekä täydennyskoulutus kylläkin. Täydessä laajuudessaan järjestelmä mitoitettaisiin 30 000 - 35 000 aloituspaikalle, siis runsaalle 50 %:lle ikäluokasta. Ammattikorkeakoulun käyneellä olisi mahdollisuus jatkaa tiedekorkeakoulussa aikaisemmat opinnot (osittain) hyväkseen lukien.

Opetusministeriön keskustelualoitteessa ammattikorkeakoulu - samoin kuin nuorisokoulukin - oli enemmän visionomainen hahmotelma kuin täsmällinen, konkreettiseen muotoon saatettu suunnitelma tietyn koulutuslohkon kehittämiseksi. Tästä syystä esityksen tulkinnot ovat olleet moninaiset. Ne ovat vaihdelleet silmäkääntötempu -tyyppisiä opintojen nimenmuutoksia ja nimikylyttien vaihtoja koskevista spekulatioista innostuneisiin ja uusia ratkaisuja tarjoaviin koulutusmalleihin. Seuraavassa lähden siitä että esitetty ammattikorkeakoulu -järjestelmä on muutakin kuin nimityskysymys. Tarkastelen ammattikorkeakouluja niiden puolesta esitettyjen perustelujen, niiden profiloitumisen ja toteuttamisen yhteydessä väistämättä esiin nousevien

ongelmien kannalta. Lopuksi vertailen eräitä vaihtoehtoisia tapoja ammattikorkeakoulun toteuttamiseksi.

Tuovatko ammattikorkeakoulut kehitystä?

Ajatus ammattikorkeakouluista esitettiin niiden etenemisen kannalta otolliseen aikaan. Koulutuksen, erityisesti korkea-asteisen koulutuksen, arvostus kilpailu- ja vetovoimatekijänä on voimakkaasti noussut. Samanaikaisesti on valtiiovallan taholta kuitenkin tehty selväksi, että uusia korkeakouluja – olemassa olevien korkeakoulujen uusia täydennyskoulutus- ja tutkimusyksiköitä lukuun ottamatta - ei nykyinäymin perusteta. Kannatusta ammattikorkeakouluille on niin muodoin löytynyt sekä potentiaalisten ehdokkaiden sisältä että ulkoa. Lisäksi aloite on tullut korkeimpien opetushallintoviranomaisten taholta.

Ammattikorkeakoulujen saaman kannatuksen myötä on tuotu esiin niitä etuja, joita järjestelmän perustamisella saavutettaisiin:

- Kokonaisuutena maamme koulutuksen taso nousee. Suunnitelman mukaan 75 % ikäluokasta suorittaisi korkea-asteen tutkinnon: 25 % nykymuotoisen tiedekorkeakoulututkinnon ja 50 % ammattikorkeakoulututkinnon.
- Ammatillisen koulutuksen taso nousee.
- Tiedekorkeakoulujen tutkimusrooli vahvistuu. Mahdollisuus työnjakoon/ yhteistyöhön tiedekorkeakoulujen ja ammattikorkeakoulujen kesken niin, että edelliset voivat siirtää painopistettä perusopetuksesta tutkimukseen ja tutkijakoulutukseen.
- Koulutuksen rakenne tulee vastaamaan kansainvälistä käytäntöä.
- Keskiasteen opintojen arvostus nousee. Paine tiedekorkeakouluihin hellittää ja ylioppilassuma purkautuu.
- Eräillä aloilla ilmenevät tohtoritulpat purkautuvat. (Vastapainoksi on kuitenkin heti todettava, että monilla muilla aloilla, ehkäpä keskeisimmillä ammattikorkeakoulualoilla, ajaudutaan entistä pahempaan pulaan tutkijakoulutuksen saaneista opettajista).

Uudistuksen tavoitelista on kunnianhimoinen, mutta ei mahdoton. Tavoitteiden toteutuminen asettaa kuitenkin reunaehjoja ja edellyttää panostuksia, joista jäljempänä tarkemmin.

Ammattikorkeakoulun tunnusmerkit

Opetusministeriön kehittämissuvisiossa ammattikorkeakouluille esitettiin yleiset puitteet. Konkreettisempia muotoja oppilaitostyyppi on saanut niissä lukuisissa ammattikorkeakoulun kokeiluesityksissä, joita seuranneen puolen vuoden aikana on syntynyt. Seuraavassa tarkastelen yhtä esimerkkiä ammattikorkeakoulun profiloimiseksi. Esimerkkinä on kokeiluesitys Pohjanmaan insinöörikorkeakouluksi. Esitetty insinöörikorkeakoulu rakentuisi Vaasan, Kokkolan ja Seinäjoen teknillisten oppilaitosten pohjalle.

Ammattikorkeakoulun peruskriteereiksi ao. suunnitelmassa esitetään seuraavat:

- Koulutus pohjautuu lukioon tai lukiota vastaavaan ammatilliseen koulutukseen.
- Opiskelu aika on neljä vuotta, johon sisältyy ohjattu työharjoittelu.
- Koulutus on ammatiteoreettista.
- Ammattikorkeakoulut harjoittavat tutkimus- ja tuotekehitystoimintaa.
- Tutkintoon kuuluu päättötyö, jonka suorittamiseen varataan viimeinen lukukausi.

- Ammattikorkeakoulu antaa alemman korkeakoulututkinnon, joka kansainvälisesti vastaa B.Sc.-tutkintoa.
- Tutkinnon suorittaneella on oikeus jatkaa opintojaan tiedekorkeakoulussa ja laskea suorittamansa opinnot hyväkseen.
- Osalta opettajia edellytetään tutkijakoulutusta.
- Ammattikorkeakoulun on oltava kooltaan toimiva, käytännössä vähintään 1000 opiskelijaa.
- Ammattikorkeakoulu toimii yhteistyössä tiedekorkeakoulujen kanssa.
- Ammattikorkeakoulu on valtakunnallinen oppilaitos.

Esitetyt kriteerit liittyvät vahvasti tekniikan alaan (opistoaste) ja tälle jo nyt ammatillisesti korkea-asteeksi luokitetulle alalle ehkä luontevat. Yleisinä kriteereinä ne sen sijaan menevät joissakin kohdin ``yli'' niin, että tärkeänä pidettävä työnjako tiedekorkeakoulujen kanssa voi hämärtyä.

Neljän vuoden opiskeluaika yleisenä normina on turhan jäykkä. Alakohtainen vaihtelu on tässä syytä sallia. Alkuperäisen esityksen tehtävämäärittely, jossa tiedekorkeakouluille kuuluisivat jatkossakin tieteellisen tutkimuksen, erityisesti perustutkimuksen harjoittaminen sekä tieteellisen perus- ja jatkokoulutuksen antaminen ja ammattikorkeakouluille tulisi lähinnä työelämän tarvitsemaa palvelu- ja tuotekehittelytoimintaa, on selkeyden vuoksi syytä säilyttää. Lukukauden mittaisen päättötyön sijasta voi joillakin aloilla olla tarkoituksenmukaisempaa suorittaa esim. useampia pienimuotoisempia kirjallisia töitä. Aiempi korkeakoulututkinto on nimikkeennä kiinnitetty tiettyihin tiedekorkeakouluissa suoritettuihin tutkintoihin (esim. vanhamuotoinen ekonomin tutkinto). Vastaavuudesta voi tästä huolimatta tietenkin olla kysymys.

Ammattikorkeakoulututkinnon suorittaneen kelpoisuus jatkaa opintojaan tiedekorkeakoulussa on ilmeinen, oikeus sen sijaan ei voi olla automaattinen, tiedekorkeakoulun ulkopuolelta annettu. Aiempien opintojen täysmääräiseen hyväksi lukemiseen ei liene mahdollisuuksia (mitä eroa olisi tällöin eri korkeakoulutyypeillä?), nykyisiä opistotutkintoehyityksiä merkittävästi suurempiin määriin sen sijaan kylläkin.

Pohjanmaan insinöörikorkeakouluhankkeen yhteydessä esitetyt ammattikorkeakoulun peruskriteerit (esittämälläni kommentoilla täsmennettynä) luovat mielestäni selkeäsi profiloituneen uuden oppilaitostyyppin kolmannelle (korkea-) asteelle. Sen toteuttamisvaiheessa nousevat esiin lähinnä ne panostuskysymykset, joihin jo aiemmin viittasin.

Ratkaistavia ongelmia

Opistojen nimenmuutosta suurempi uudistus - jollaisena asiaa olen koko ajan tarkastellut - nostaa ensimmäisenä esiin resurssikysymykset. Tätä puolta ei ole toistaiseksi kuitenkaan selvitelty juuri lainkaan. Uudistuksen suunniteltu laajuus (sisäänottovolyymi kaksinkertainen nykyisiin tiedekorkeakouluihin verrattuna) ja useilla aloilla edessä oleva tason nosto opistotutkintoon verrattuna tulee kuitenkin väistämättä sitomaan huomattavassa määrin opetushallinnon budjettivaroja. Tiedekorkeakoulut näkevät resurssikysymykset erityisen tärkeäksi siksi, että niiden oma resurssikehitys on vielä pahasti kesken ja voimavarakehitys on turvattu kehittämisen yleisellä puitelalla vain vuoteen 1996, nykyisellä määrätasolla itse asiassa vain vuoteen 1991 (kehittämislakiin liittyvä valtioneuvoston päätös). Tällä kansakunnalla pitäisi olla varaa panostaa korkeimpaan opetukseen ja tutkimukseen nykyistä huomattavasti enemmän. Ennen uudistukseen ryhtymistä tulisi saada takeet siitä, että niin myös tapahtuu.

Ammattikorkeakouluihin on suunniteltu ja niissä tuleekin olla myös tutkijakoulutuksen saaneita opettajia. Tämä merkitsee jatkokoulutuksen huomattavaa lisäämistä niillä aloilla, joille ammattikorkeakouluja perustetaan. Jatkokoulutuksen lisääminen ja tehostaminen on jo nykyisellään

tiedekorkeakoulujen keskeinen painopistealue, ammattikorkeakoululaitoksen luomat tarpeet tulevat tämän lisäksi. On selvää, että tämä edellyttää myös lisää resurssipanostusta. Tutkijakoulutuksen saaneen henkilöstön työskentely ammattikorkeakouluissa synnyttää väistämättä paineita myös "tiedekorkeakouluille kuuluvan" tutkimustoiminnan harjoittamiseen näissä laitoksissa. Tätä ei voida eikä ole syytäkään kieltää tai estää. On kuitenkin huolehdittava siitä, että julkiset perustutkimusvarat eivät tätä kautta pilkkoudu mitättömiksi murusiksi. Toimivat yhteydet ja yhteistyösuhteet tiedekorkeakoulujen ja ammattikorkeakoulujen välillä voivat tuoda ratkaisun tähän ongelmaan.

Rinnakkaiskorkeakoulujärjestelmässä tulee olemaan siirtymistä eri korkeakoulutyyppeiden välillä, erityisesti ehkä suunnassa ammattikorkeakouluista tiedekorkeakouluihin. Siirtymäsäännökset ja periaatteet aiempien opintojen hyväksi lukemisesta tulee ratkaista hyvissä ajoin, jotta nykyisen kaltaiselta opistotutkintojen osalta huonosti toimivalta järjestelmäلتä välttyttäisiin. Kysymys on merkityksellinen ja edellyttää huomattavaa yhteispeliä osapuolten välillä. Sillä eihän ole mahdollista, että vastaanottava korkeakoulu sanelisi siirtyjien osalta aiempien opintojen tutkintovaatimukset yhtä vähän kuin lähettävä korkeakoulu voisi automaattisesti edellyttää siirtyjän aikaisempien opintojen täysimääräistä hyväksi lukemista.

Olen edellä nostanut esiin eräitä - käydyssä keskustelussakin jo esillä olleita - pullonkaulakohtia ammattikorkeakoulujen toteutuksessa. Kapeikkojen tiedostaminen ja niiden raivaaminen on yksi uudistuksen onnistumisen keskeisistä edellytyksistä.

Toteuttamismalleista

Organisatorisesti yksinkertaisinta ammattikorkeakoulun perustaminen on silloin, kun pohjana on riittävän suuri olemassaoleva oppilaitos. Tämä malli tulee kysymykseen ainakin eräissä ammatillisen korkea-asteen tapauksissa. Mallin suurin, ehkä ainoa, haittapuoli on, että se lisää korkea-asteen koulutuksen keskittyneisyyttä. Sillä vahvat oppilaitokset sijaitsevat yleensä muutenkin vahvoissa koulutuskeskuksissa, tyypillisesti korkeakoulupaikkakunnilla. Ammattikorkeakoulun toimintaedellytysten kannalta malli on tietysti hyvä.

Suurin osa potentiaalisista ammattikorkeakoulukandidaateista on kuitenkin niin pieniä, että niillä ei sellaisenaan ole mahdollisuutta kehittyä esitetyt kriteerit täyttäväksi ammattikorkeakouluiksi. Saman tai lähialan lähietäisyydellä sijaitsevien oppilaitosten organisatorisella yhteen liittämällä voitaneen monessa tapauksessa saavuttaa riittävä koko ja sitä kautta riittävä asiantuntemuksen syvyys ja laajuus. Kolmen oppilaitoksen pohjalle rakentava Pohjanmaan insinöörikorkeakouluhanke rakentuu tälle mallille. Pohjalaista yhteistyöhakuisuutta kannatettavassa muodossa.

Suurempaan yksikkökokoon päästään myös liittämällä yhteen samalla paikkakunnalla sijaitsevia eri alojen oppilaitoksia. Fyysisen etäisyyden väheneminen ei kuitenkaan korvaa eri alojen toiminnallisen etäisyyden kasvua. Yhteisten opetus- ym. toimintojen osuus voi mallissa jäädä kovin vähäiseksi, toiminnan hallinnointi sen sijaan lisääntyy. Tilanne on näissä ammatillisen eriytymisen oppilaitoksissa ratkaisevasti toinen kuin tiedeperusteisissa korkeakouluissa, joissa tieteellinen tutkimus, tieteen teoriat ja ajatusmallit sekä näihin perustuva opetus muodostavat eri alojen yhdistävät tekijät. Mallin vaarana on, että sen mukaisesti perustettu ammattikorkeakoulu, sen sijaan että pääsisi oman alansa osaamisessa syvälle ja pitkälle, muodostuukin eräänlaiseksi toisen luokan tieteelliseksi korkeakouluksi, joka toimii "oikean korkeakoulun" tavoin mutta sitä huomattavasti vaatimattomammin edellytyksin ja tuloksin. Ruotsin esimerkin tulisi varoittaa.

Ammattikorkeakoulun toteutus on edellä olevissa malleissa perustunut ainakin pääosin olemassa olevan opistolaitoksen perustalle. Olisi tietysti mahdollista rakentaa ammattikorkeakoululaitos myös tiedekorkeakoulujen "sisään". Välitutkintojärjestelmän palauttamisella ja kehittämällä on omat kannattajansa myös tästä näkökulmasta. Ammattikorkeakoululaitokselle suunniteltu laajuus sulkee välitutkintojärjestelmän kuitenkin pois tämän kysymyksen yhteydestä. Korkeakoulut tukehtuisivat nopeasti perus- ja ammattitutkintojen suorittaviin opiskelijamääriin. Lisäksi voimistuva tutkimukseen ja tutkijakoulutukseen panostaminen kärsisi ja painopiste siirtyisi lujasti perusopetuksen puolelle.

Ajatus ammattikorkeakouluista on esitetty. Se on ottanut tuulta siipiensä alle monella taholla. Kokeiluesityksiä on tehty kymmeniä. Tuntuu ilmeiseltä, että jossain muodossa ja jossakin laajudessa ammattikorkeakoulut myös toteutuvat. Se missä muodossa ja laajuudessa ne toteutuvat, koskettaa mitä suuremmassa määrin myös meitä tiedekorkeakoulujen edustajia. Onkin tärkeää, että me osallistumme niin asiasta käytävään keskusteluun kuin siihen liittyvään suunnittelu- ja valmistelutyöhön. Vielä tärkeämpää on kuitenkin se, että me kehitämme omaa tutkimustamme ja opetustamme niin, että tiedekorkeakoulut säilyttävät asemansa tieteellisen tutkimuksen ja siihen perustuvan korkeimman opetuksen vaalijana ja edistäjänä. Erityisesti meidän Vaasan korkeakoulussa työskentelevien on pidettävä huoli siitä, että Vaasan korkeakoulu säilyy ja kehittyy tämän järjestelmän osana.

(Vaasan korkeakoulun Tiedotuslehti 6/1989, 1 - 5.)